

Summary. In the article the views of domestic and foreign scientists on the concept of «professional personality development» are examined. The categorical status of the concept concretized through analysis of existing definitions, the disclosure of psychological content, the main distinctive features and specific features. As a philosophical category, the development determines the variability, approach, continuous transition to the next, acquirement of the new features in development; as a psychological category determines the development process in which the individual assumes responsibility for the fullest realization of his potential. The category of the professional personality development is essentially a reflection of the correlation between the profession and the personality in general, determines formative role of the activity in the development of the human psyche and has applied theoretical and pragmatic meaning. Thus, it is clear that person can feel contented only on condition that his «personal» is in full harmony with «professional» and above all, in the sense that directly satisfies the given person.

Key words: category, essence, content, professional, personal, development, professional personality development.

УДК 159.9.072.4

А.М. БОЛЬШАКОВА

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ПОКАЗНИКИ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Вивчено взаємозв'язок між рівнем суб'єктивного переживання вичерпаності особистісного потенціалу та об'єктивними показниками тих складових особистісного потенціалу, що детермінують успішність подолання складних життєвих ситуацій. До потенціалу подолання складних життєвих ситуацій віднесено життєстійкість та толерантність до невизначеності. Показано, що низький рівень суб'єктивної вичерпаності особистісного потенціалу пов'язаний з високим рівнем життєстійкості та толерантності до невизначеності.

Ключові слова: особистісний потенціал, суб'єктивна вичерпаність особистісного потенціалу, особистісна реалізованість, життєстійкість, толерантність до невизначеності.

Постановка проблеми. Проблема потенційного як невикористаних психічних резервів, здатних актуалізуватися під впливом певних умов задля забезпечення успішності людського функціонування, є однією з найбільш актуальних міждисциплінарних проблем, витоки вивчення якої сходять з праць Л. Виготського, С. Рубінштейна, В. Мясищева, Б. Ананьєва, О. Леонтєва, Л. Божович, Б. Ломова. Актуальність вивчення загального особистісного потенціалу визначається необхідністю визначення внутрішньоособистісних та соціально-психологічних умов, механізмів та факторів розвитку особистісних якостей, установок, прагнень та цінностей, які зумовлюють здатність людини активно та успішно реалізовувати свої життєві проекти у різних сферах суспільного та особистого життя.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження феномену психічного потенціалу на сьогодні достатньо широко представлені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Так, у роботах І. Манохи вивчається потенціал індивідуального буття людини, який дослідниця визначає як багаторівневе явище, що генералізує у собі здатність людини актуалізувати інтенції та потенції свого існування, вибудовуючи простір та час буттєвої активності [5].

У роботах А. Маклакова потенційні характеристики людини досліджено у зв'язку з процесами адаптації, що призвело до виникнення концепції адаптаційного потенціалу як інтегральної характеристики психічного розвитку, показники якої містять інформацію про відповідність / невідповідність психологічних характеристик особистості загальноприйнятим нормам, визначають ступінь витривалості до дії психоемоційних стресорів та надають можливість прогнозувати ефективність діяльності людини в екстремальних умовах [4].

В. Клочко та Е. Галажинський вивчали інноваційний потенціал як особистісні якості, компетенції та загальну вітальність, які є базальною основою ініціації інноваційної поведінки [2].

Розробку закономірностей функціонування потенційної сфери у процесі діяльності особистості здійснено також при вивченні творчого потенціалу (К. Абульханова-Славська, Д. Богоявленська, Я. Пономарьов, О. Яковлева), інтелектуального потенціалу (В. Дружинін), комунікативного потенціалу (О. Бодалев, Ю. Ємельянов, В. Лабунська, Л. Петровська), професіоналізму (А. Деркач, Е. Зеєр, Є. Климов, Н. Кузьміна, Т. Кудрявцев, К. Платонов, Н. Пряжников, В. Шадріков) та ін.

Найбільш популярним та активно розроблюваним напрямком вивчення потенційного у психіці людини є дослідження особистісного потенціалу, яке активно розпочали російські дослідники під керівництвом Д. Леонтєва. У роботах цих вчених особистісний потенціал розглядається як «інтегральна системна характеристика індивідуально-психологічних особливостей особистості, що полягає в основі здатності особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності та зберігати стабільність смислової регуляції та ефективність діяльності на тлі тиску та змінюваних зовнішніх умов» [3, с. 7]. До структури особистісного потенціалу віднесено: смисложиттєві орієнтації, каузальні орієнтації, життєстійкість, толерантність до невизначеності, особливості контролю за дією, особистісний динамізм, самоорганізацію діяльності, часові перспективи, оптимістичність мислення [3].

На сьогодні у вивченні особистісного потенціалу досягнуто суттєвих результатів [3]. У той же час, досі не вирішеним залишається питання вивчення взаємозв'язку об'єктивних показників особистісного потенціалу та особливостей суб'єктивного сприйняття його наявності / вичерпаності.

Метою дослідження було вивчення взаємозв'язку між рівнем суб'єктивного переживання вичерпаності особистісного потенціалу та об'єктивними показниками розвитку тих складових особистісного потенціалу, які детермінують успішність у подолання складних життєвих ситуацій.

Методика та процедура дослідження. В якості досліджуваних в роботі прийняло участь 106 осіб віком від 19 до 24 років (48 дівчат та 58 юнаків).

Суб'єктивне переживання вичерпаності особистісного потенціалу досліджено за допомогою авторської методики – «Опитувальника особистісної реалізованості» [1]. Теоретичним підґрунтям створення цієї методики є уявлення про те, що особистісна реалізованість, як суб'єктивне переживання вичерпаності особистісного потенціалу, це психічний образ, в якому відображено суб'єктивно незадовільну оцінку результатів, перебігу та перспектив реалізації особистісного потенціалу людини. Цей образ пов'язаний із переживанням стагнації самоздійснення, фрустрацією потреби в самореалізації на трьох етапах життя: в минулому, теперішньому та майбутньому. Опитувальник особистісної реалізованості, який дозволяє оцінювати загальний рівень суб'єктивного вичерпаності особистісного потенціалу та три її окремі виміри за шкалами [1]:

- «ретроспектива» (вимір минулого) характеризує уявлення людини про низький рівень досягнення життєвого успіху, неповне використання особистісних ресурсів, неефективність життєвого планування у минулому;

- «поточний момент» (вимір теперішнього) характеризує уявлення про ненасиченість сьогодення важливими справами, характеризує низький ступінь активності, спрямованої на досягнення життєвих результатів, показує незадоволення повнотою використання особистісних ресурсів;

- «перспектива» (вимір майбутнього) оцінює негативні прогнози людини щодо реалізації важливих планів та мрій у майбутньому, переживання вичерпаності особистісного потенціалу, відсутність значущих задумів.

За допомогою відповідних методик було досліджено такі складові особистісного потенціалу подолання складних життєвих ситуацій:

- життєстійкість – система установок людини на залучення до життя, контроль за подіями та прийняття виклику і ризику, яка характеризує здатність особистості витримувати стресові ситуації (діагностовано за допомогою тесту життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва);

- толерантність до невизначеності – здатність приймати рішення та розмірковувати над проблемою, навіть якщо невідомі всі факти та можливі наслідки, відчувати позитивні емоції в нових, неструктурованих, багатозначних ситуаціях; витримувати напруження кризових, проблемних ситуацій (діагностовано за допомогою опитувальника С. Баднера в адаптації Г. Солдатової).

Аналіз результатів дослідження. Для оцінки взаємозв'язку показників «Опитувальника особистісної реалізованості» з результатами тесту життєстійкості здійснено кореляційний аналіз. Значущі коефіцієнти кореляції наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок суб'єктивної вичерпаності особистісного потенціалу з оцінками життєстійкості людини

Показники тесту життєстійкості	Показники опитувальника особистісної реалізованості			
	Ретроспектива	Поточний момент	Перспектива*	Загальна оцінка
Залученість	-0,699*	-0,764*	-0,786*	-0,853*
Контроль	-0,663*	-0,638*	-0,730*	-0,771*
Прийняття ризику	-0,576*	-0,458*	-0,564*	-0,609*
Життєстійкість	-0,751*	-0,747*	-0,818*	-0,879*

Примітка: * статистична значущість при $p < 0,001$.

Результати за «Опитувальником особистісної реалізованості» утворюють тісний зворотний зв'язок з усіма показниками тесту життєстійкості (див. табл. 1). Отримані результати дозволяють дійти висновку, що досліджуваним із суб'єктивно незадовільними оцінками результатів, перебігу та перспектив самореалізації властивий низький загальний рівень життєстійкості. До того ж відчуття пасивності, песимістичні прогнози на майбутнє, незадоволеність життєвими успіхами призводять до виникнення відчуття відчуженості, відстороненості від життя (пряма кореляція зі шкалою «залученість» тесту життєстійкості), переживання безпорадності та неможливості впливати на результати діяльності (зворотна кореляція зі шкалою «контроль»), небажання діяти за умов невизначеності та відсутності гарантій успіху (зворотна кореляція зі шкалою «прийняття ризику»).

Низький рівень суб'єктивної вичерпаності особистісного потенціалу, задоволення досягнутими результатами, розвинуті життєві перспективи, відчуття наявності особистісного потенціалу, навпаки, пов'язані з розвитком життєстійкості як особистісної риси, яка забезпечує успішність протистояння складним, стресовим ситуаціям в усіх сферах життєдіяльності. Такі досліджувані досить комфортно й упевнено почувають себе в ситуаціях невизначеності, можуть приймати рішення за умов відсутності гарантій успіху, позитивні і негативні результати розглядають як джерело розвитку.

Для оцінки взаємозв'язку вираженості суб'єктивного переживання вичерпаності особистісного потенціалу з показниками опитувальника толерантності до невизначеності здійснено кореляційний аналіз. Значущі коефіцієнти кореляції наведені в табл. 2.

Взаємозв'язок суб'єктивної висчерпаності особистісного потенціалу з інтолерантністю до невизначеності

Показники інтолерантності до невизначеності	Показники опитувальника особистісної реалізованості			
	Ретроспектива	Поточний момент	Перспектива	Загальна оцінка
Новизна	0,268*	0,230*	0,354*	0,258*
Складність		0,260*	0,373*	0,252*
Нерозв'язність		0,319*	0,264*	0,221*
Толерантність до невизначеності	0,229*	0,327*	0,334*	0,237*

Примітка: * статистична значущість при $p < 0,01$.

Опитувальник толерантності до невизначеності С. Баднера, всупереч назві, визначає ступінь інтолерантності. Отже, дані табл. 2 свідчать, що в результаті кореляційного аналізу встановлена наявність статистично значущих прямих зв'язків між суб'єктивним переживанням висчерпаності особистісного потенціалу досліджуваних та ступенем їх нетерпимості до непередбачуваних та неконтрольованих ситуацій, рівнем стресу в умовах інформаційного перевантаження або невизначеності та недостатності. Люди, незадоволені досягнутими життєвими успіхами та перспективами на майбутнє, є нездатними витримувати нову, незнайому інформацію, ефективно поводитися у незвичних ситуаціях, відчувати себе комфортно за умов неможливості прогнозувати розвиток подій.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дало змогу виявити особливості взаємозв'язку між рівнем суб'єктивної висчерпаності особистісного потенціалу та об'єктивними показниками розвитку тих складових особистісного потенціалу, які детермінують успішність у подолання складних життєвих ситуацій. Отримані результати дозволяють сформулювати такі висновки:

- особистісний потенціал – характеристика індивідуально-психологічних особливостей особистості, що полягає в основі здатності особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності та зберігати стабільність смислової регуляції та ефективність діяльності;

- суб'єктивна висчерпаність особистісного потенціалу (особистісна реалізованість) – переживання завершеності (закінченості) особистісного потенціалу, психічний образ, в якому відображено суб'єктивно незадовільну оцінку результатів, перебігу та перспектив реалізації особистісного потенціалу людини. Цей образ пов'язаний із переживанням стагнації самоздійснення, фрустрацією потреби в самореалізації в минулому, теперішньому та майбутньому;

- значна особистісна реалізованість (суб'єктивна висчерпаність особистісного потенціалу) пов'язана з низьким рівнем загальної осмисленості життя, відсутністю в житті цілей на майбутнє, які б мали надавати життю насиченості, спрямованості та часової перспективи;

- низький рівень особистісної реалізованості (суб'єктивної висчерпаності особистісного потенціалу) людини пов'язаний з якостями, що забезпечують здатність людини долати життєві труднощі: життєстійкістю, толерантністю до невизначеності.

Перспективи подальших досліджень мають полягати у вивченні якісних особливостей взаємозв'язку між об'єктивними та суб'єктивними аспектами особистісного потенціалу, визначенні психологічних механізмів та факторів попередження та корекції суб'єктивної висчерпаності особистісного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Большакова А.М. Опитувальник особистісної реалізованості / А.М. Большакова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 28, ч. 1. – С. 14-24.
2. Ключко В.Е. Инновационный потенциал личности: системно-антропологический контекст / В.Е. Ключко, Э.В. Галажинский // Вестник ТГУ. – Томск. – 2009. – № 325. – С. 146-151.
3. Личностный потенциал: структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2011. – 675 с.
4. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16-24.
5. Маноха И.П. Человек и потенциал его бытия / И.П. Маноха. – К.: Стимул, 1995. – 126 с.

References

1. Bol'shakova A.M. Opytuval'nyk osobystisnoyi realizovanosti [Personal realization questionnaire]. Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity: Pedahohika i psykholohiya. Yalta: RVV K-HU, (2010) – vol. 28, p. 1, pp. 14-24.
2. Klochko V.E. Innovacionnyj potencial lichnosti: sistemno-antropologicheskij kontekst / V.E. Klochko, Je.V. Galazhinskij // Vestnik TGU. – Tomsk. – 2009. – № 325. – S. 146-151.
3. Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika / Pod red. D.A. Leont'eva. – M. : Smysl, 2011. – 675 s.
4. Maklakov A.G. Lichnostnyj adaptacionnyj potencial: ego mobilizacija i prognozirovanie v jekstremal'nyh uslovijah / A.G. Maklakov // Psihologicheskij zhurnal. – 2001. – T. 22. – № 1. – S. 16-24.
5. Manoha I.P. Chelovek i potencial ego bytija / I.P. Manoha. – K.: Stimul, 1995. – 126 s.

Резюме. Изучена взаимосвязь между уровнем субъективного переживания истощенности личностного потенциала и объективными показателями тех составляющих личностного потенциала, которые детерминируют успешность преодоления сложных жизненных ситуаций. К потенциалу преодоления сложных жизненных ситуаций отнесено жизнестойкость и толерантность к неопределенности. Показано, что низкий уровень субъективной истощенности личностного потенциала связан с высоким уровнем жизнестойкости и толерантности к неопределенности.

Ключевые слова: личностный потенциал, субъективная истощенность личностного потенциала, личностная реализованность, жизнестойкость, толерантность к неопределенности.

Summary. The correlations between subjective outspent of personality potential and objective indexes of personality potential are investigated. The correlations between subjective outspent of personality potential is defined as mental form of negative valuation of self-realization process. It is reasonable, that this mental form is correlated with stagnation of self-accomplishment process and frustration of life success need during three life stages: past, present and future. The «Personal realization questionnaire» was used for diagnostics of subjective outspent of personality potential. The factor structure of «Personal realization questionnaire» is suited for the study of three dimensions of subjective outspent of personality potential: The scale «Present situation» describes minor saturation of present situation by important task, down level of activity, self-realization dissatisfaction. The scale «Perspective» describes pessimistic life-plans realization prognosis, feeling of spent personal potential, low productiveness of life planning, minor need of personal development. The scale «Retrospective» describes low level life-achievement, noneffectiveness of the past life planning, low level of activity, process and results of self-realization dissatisfaction. It is reasonable, that hardiness and tolerance for ambiguity belong to the personality potential of difficult life situations overcoming. It is found out, that the low level of subjective outspent of personality potential is related to the hardiness and tolerance for ambiguity.

Key words: personality potential, subjective outspent of personality potential, personality realization, hardiness, tolerance for ambiguity.

УДК 159.9.072.4

А.О. БОРИСОВА

СОЦІАЛЬНІ АКСІОМИ У СТРУКТУРІ КАРТИНИ СВІТУ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Вивчено соціальні аксіоми у структурі картини світу студентів-іноземців. Досліджено змістові характеристики картини світу та визначено її факторну структуру. Доведено, що соціальні аксіоми змістовно входять до структури картини світу студентів-іноземців. Визначено, що чотири з п'яти соціальних аксіом, визначених М. Бондом та К. Леунгом, змістовно входять до трьох компонентів у структурі картини світу студентів-іноземців.

Ключові слова: картина світу, структура картини світу, зміст картини світу, соціальні аксіоми, студенти-іноземці.

Постановка проблеми. Невід'ємною особливістю життя людства на сучасному етапі його існування є інтенсифікація міграційних потоків населення. Значна кількість людей щорічно приїздить у нові для себе країни на досить значний термін задля вирішення різних життєвих завдань. Особливою категорією мігрантів є студенти, які приїждять в іншу країну для здобуття вищої освіти. Україна щорічно приймає досить значну кількість освітніх мігрантів, оскільки висока якість освіти, змістовний перелік напрямів підготовки фахівців із вищою освітою, фінансова доступність та інші чинники вже роблять українські виші досить привабливими для іноземних студентів.

Для кожного з цих студентів процес соціально-психологічної адаптації у новому соціокультурному середовищі, навіть за сприятливих умов, супроводжується суттєвим нервово-психічним і фізичним навантаженням та призводить до значних психічних трансформацій. Найбільш важливою психологічною категорією для розуміння сутності змін, що відбуваються у психіці студента-іноземця під час перебування в країні навчання, є категорія «картина світу». Саме це світоглядне утворення підлягає найбільшому тиску з боку етно-культурних особливостей нового суспільства та зазнає найсуттєвішої трансформації під час міжкультурної адаптації. З іншого боку, особливості первинно сформованої картини світу, самі є суттєвим фактором адаптації та зумовлюють успішність професійного становлення, особистісного розвитку та психічного благополуччя студента-іноземця у країні навчання. Отже, дослідження картини світу, її структури та змісту є досить важливим завданням сучасної вікової та педагогічної психології.

Аналіз досліджень та публікацій. Витоки досліджень проблеми картини світу у філософії виходять до робіт І. Канта, в яких вона досліджується як категорія свідомості, в якій структурується та впорядковується досвід людини як суб'єкта пізнання.

У науковий обіг психології категорія «картина (образ) світу» була залучена, в першу чергу, завдяки роботам О. Леонтьєва, який визначив, що цей психічний феномен є відображенням в психіці індивіда цілісного багатомірного предметного світу в усіх його взаємозв'язках і взаємозалежностях між явищами та предметами, до яких належить і сама людина [4].

Проблема картини світу отримала розвитку у працях як послідовників О. Леонтьєва, які на сьогодні вже